

Numismatik og arkæologi

En mønt er en genstand (=föremål) i sig selv. Hvis den bliver korrekt tolket, indeholder den gennem sit motiv og sin indskrift information om sin prægetid og sit prægested og derigennem også om den magt (konge eller andre), der har ladet den producere. En mønt udgør dermed et vigtigt forskningsmateriale til rådighed for numismatikeren eller historikeren.

Men en mønt er mere end blot en genstand (=föremål) i sig selv. Gennem information om sit findested og sine fundomstændigheder bliver mønten ligeledes til en arkæologisk genstand (=föremål). Hermed forøges møntens værdi som kildemateriale i meget betragteligt grad. Fundstedet er nemlig (med mindre der er tale om redeponering) det sidste sted, hvor mønten har været benyttet. Fundomstændighederne er, korrekt tolket, en kilde til viden om, hvorledes mønten blev brugt. Fundsted- og omstændigheder giver ligeledes information, der kan bidrage til den numismatiske analyse af møntens prægested og datering¹.

Det er derfor af yderste vigtighed at registrere en mønts fundsted og fundomstændigheder præcist og grundigt. Det er også vigtigt at fastholde sammenhængen mellem mønt og fundoplysninger. Det sker desværre ikke altid. Derfor befinder der sig offentlige eller private samlinger en del mønter uden fundoplysninger, og disse mønter mangler så at sige halvdelen af deres identitet. Der findes også en del fund, der ganske vist er blevet registreret, men efterfølgende er mønterne blevet spredt i samlinger, uden at fundoplysningen er fulgt med. For disse mønter må forskeren nøjes ved de arkivalske oplysninger, der kan være af meget varierende kvalitet. Heldigvis findes der også mønter, der har bevaret fundoplysninger af høj kvalitet, som sikrer dem den ekstra dimension som arkæologisk genstand (=föremål).

Fokus i mit oplæg til forskerseminaret er møntens identitet som arkæologisk genstand og de oplysninger om møntens brug, som man kan udlede heraf. Mere konkret er mit fokus således ikke mønterne selv, men de arkæologiske oplysningers bidrag til forståelse af møntens rolle i samfundet – eller sagt på en anden måde, den merværdi, arkæologien giver numismatikken. Med andre ord et nedefra-op perspektiv på hvorledes mønter cirkulerede blandt befolkningen, og hvordan de ellers blev benyttet.

I dette forskerseminar vil fokus således være på arkæologiens bidrag til tolkningen af mønter. Men der er ligeledes et stort potentiale i numismatikens bidrag til arkæologien – fx fortolkningen af den aktivitet, der har fundet sted på lokaliteterne.

Min vinkling i dette forskerseminar på merværdien af den arkæologiske kontekst af møntfund indebærer naturligvis ikke en påstand om, at traditionel møntforskning med beskrivelse, datering og stedfæstelse af mønter er uinteressant og irrelevant. Begge dele er vigtige. Den traditionelle numismatik bidrager med robust viden om datering m.v., der er nødvendig for at tolke mønterne ret, både som historisk kilde til møntprægningen – og dertil til ”statens” udvikling og organisering i samspil med samfundet – men også som arkæologisk kildemateriale, fx til datering af lag på udgravninger.

¹ Et eksempel herpå er Hafengang udgravningen i Slesvig 2007, der tillod at identificere den ellers hidtil manglende udmøntning i Slesvig ca. 1170-starten af 1100-tallet.

Groft sagt kan man inddele de arkæologiske oplysninger om et møntfund på tre niveauer, der hver giver mulighed for opnåelse af ny viden. I mit oplæg vil jeg give præsentere disse tre niveauer gennem konkrete empiriske eksempler fra Frankrig, Danmark, Norge og Sverige hentet fra andres og min egen forskning.

Første niveau har jeg kaldt det "mikro-arkæologiske". Det er den arkæologiske kontekst, som hver enkelt mønt er fundet i: det arkæologiske lag. Der har i arkæologiske udgravninger tidligere ikke altid været lagt vægt på at registrere, karakterisere og fortolke de enkelte lag nøje. Men når det gøres, kan man se nærmere på møntens forhold til laget – eller nærmere skønne det, for der er en grad af subjektivitet i tolkningen. Man kan se på, om mønten er i primær (der hvor den er tabt/nedlagt i sin tid) eller sekundær kontekst (re-deponeret ved jordarbejde, byggeri, pløjning osv). Man kan se på, hvilken aktivitet laget afspejler (almindelig hverdag, byggeri, ødelæggelse osv). For de mønter, der er i primær kontekst kan man forsøge at skønne, om de er tilfældige tab (fx en mønt på et gulv) eller bevidst nedlæggelser (fx en mønt i en grav) og om de afspejler økonomisk eller rituel brug. Endeligt kan man se på om mønterne er samtidige (i fase) med laget eller ældre (residuelle). En mikro-arkæologisk analyse af én enkelt mønt vil blot give en anekdotisk oplysning. Men ved at analysere mange mønter kan man opnå et billede af almen gyldighed. Jeg vil give et eksempel på, at man kan sandsynliggøre, at mønter rent faktisk var i alment aktivt omløb i middelalderen, og ikke bare blev brugt til passiv opsparing og rituelle nedlæggelser.

Andet niveau er det "mellem-arkæologiske". Det drejer sig om en analyse af spredningen af mønter inden for en udgravning/en lokalitet. Det kræver, at mønternes fundsted er blevet registreret nøje, enten med præcise koordinater i to eller tre dimensioner, eller inden for større eller mindre kvadrater. Man vil ofte se koncentrationer af fund af mønter på bestemte steder, som man så kan sammenholde med de øvrige fund på stedet samt de strukturer og anlæg, som udgravningen dokumenterede. Man vil da kunne etablere en "møntbrugens topografi". Jeg vil give eksempler på, at man kan knytte mønter og handelsaktivitet sammen i vikingetid og middelalder. Jeg vil også se på fundspredningens bidrag til debatten om, hvordan mønterne havnede i gulvene i kirkerne. Endeligt vil jeg give et eksempel på, at selv mønter fundne med metaldetektor i det omrodede pløjelag på en mark kan knyttes til arkæologiske kontekster, hvis deres individuelle fundsteder er blevet indmålt præcist med GPS.

Tredje niveau er det "makro-arkæologiske". Her er perspektivet større, idet målet er at studere forskellige aspekter af møntomløbet i en hel region. Midlet er at samle data om samtlige møntfund inden for regionen for at se tendenser i udviklingen af møntmassens størrelse og sammensætning over tid. Man kan også se på fundstedstyper for at arbejde med "møntbrugens topografi" på et mere overordnet plan. Til det formål har man brug for data i store mængder – både antal mønter og antal fundsteder – for at disponere over et studiemateriale, der er statistisk robust, og som kan formodes at være nogenlunde repræsentativt uden for mange fejlkilder. Her kommer metaldetektoren til hjælp, da man ved dens hjælp inden for den sidste generation har kunnet mangedoble antallet af møntfund. Jeg vil give et eksempel på, hvorledes et sådant materiale kan sandsynliggøre, at bønder brugte mønter meget mere intensivt allerede fra 1200-tallet, end vi tidligere har troet.